

SALÂHÎ R. SONYEL, *Cyprus, The Destruction of a Republic* (British Documents, 1960-1965), London, The Eothen Press, 1997.

Türk-Yunan ilişkilerinde Türkiye'nin daima bir dezavantajı olmuştur ve bu dezavantaj bugün için de söz konusudur. Bu da, Yunanistan'ın, gerçekleri radikal bir şekilde tahrif ederek, ve kendi davasını ve görüşlerini yaymak için, Türkiye aleyhine giriştiği propagandaların gerçekten etkili olmasıdır. Bu konuda, Yunanistan'ın çok gerisinde kaldığımızı kabul etmeliyiz. Bunun için neler yapmamız gerektiğini bu tanıtım yazısında tartışacak değiliz. Belirtmek istediğimiz, Yunan ve Kıbrıs'la ilgili olarak da, Rum propagandasının etkinliğinde, özellikle bu propagandaya muhatap olanlar bakımından, dinsel ve siyasal faktörlerin bir arada göz önünde tutulması gerektiğidir.

Belirttiğimiz bu husus, özellikle Kıbrıs sorunu için söz konusudur. Yıllar yılı Kıbrıs'ta, 1954'ten 1974'e kadar, Rumlar, adayı Yunanistan'a ilhak hırsı ile, yani *enosis için*, Türklere hep saldırmış, Türklerin mallarını tahrip etmiş, Kıbrıs Türkü'nü evinden, yerinden yurdundan etmiş, Kıbrıs Türkü'ne karşı defalarca "katliâma" a girişmiş, fakat, etkin propagandası ile, bütün olayların sorumluluk ve suçluluğunu Türklerin ve Türkiye'nin üstüne yıkmaya çalışmıştır. Kıbrıs Türkü'nün varlığını savunma meşruiyetini, dünya kamuoyuna "Türk saldırganlığı" ve hatta zaman zaman "Türk vahşeti" olarak sunmaktan geri kalmamıştır. Halbuki, 1954'ten 1974'e kadar geçen süre, Türklere yönelen Rum ve Yunan "vahşeti"nden başka bir şey değildir.

Şurası da bir gerçektir ki, Rum ve Yunan propagandasının yalanlarına, Türkiye'nin NATO müttefikleri ve Kıbrıs'la yakından ilgilenen İngiltere ve Amerika'nın da zaman zaman ve ciddi bir şekilde arka çıkmaları, *Kıbrıs sorununun yıllardır sürüncemede kalmasının tek sebebinin teşkil etmiştir.*

Diğer taraftan, Yunanistan ve Rumlar, çeşitli yayınlarla propagandalarına destek vermeye muvaffak olmuşlardır. Buna karşılık, "Kıbrıs Gerçeği"ni yansıtan ve Batı'da yapılan yayınlar, maalesef çok azdır. Başta Sayın Rauf Denktaş olmak üzere Kıbrıs Türk liderlerinin İngilizce olarak yapılmış pek çok yayınları bulunmakla beraber, yabancılar tarafından yazılıp, Makarios ve Kıbrıs Rumlarının gerçek yüzünü ortaya koyan eserler, maalesef pek azdır. *Pierre Oberling*'in 1982'de yayınladığı *The Road to Bellapais* ile 1989'da yayınladığı ve tarafımızdan, *Kıbrıs Faciası* adı ile Türkçe'ye çevrilen (Bak.: BELLETEN, Cilt LIV, Ağustos 1990, Sayı 210, s. 825-861) *The Cyprus Tragedy* gelmektedir. Sayıları az da olsa, yabancılar tarafından yazılan ve gerçekleri su üstüne çıkararak bu gibi eserlerin etkisiz ve faydasız kaldığı söylenemez.

Sayın Salahi R. Sonyel tarafından yazılan *Cyprus, The Destruction of a Republic* adlı eser ise, bir Türk tarihçisi tarafından yazılmış olmakla beraber, çok farklı ve önemli bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Çünkü, İngiltere Hükümeti'nin, 1990-1995 yılları arasında, Kıbrıs ile ilgili olarak yayınladığı diplomatik belgelere dayanmaktadır. Eserin 165 sayfalık metin kısmında yazılanlar, tâbir câizse, yayınlanmış olan İngiliz resmi belgelerinin *konusması*, bu belgelerin söyledikleridir.

Bununla beraber, yazarın Önsöz'ünde belirttiğine göre, İngiltere Hükümeti, kendisince "hassas" ("sensitive") telâkki edilen bazı belgeleri yayınlamamıştır. Bu uygulama, Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından da aynen izlenmektedir. Amerikan Dışişleri Bakanlığı da, diplomatik belgelerini 30 yıl ara ile yayınlamakla beraber, bazı belgeler bu yayınlar arasında yer almaktadır. Bunu, Türkiye ile ilgili Amerikan belgelerini incelerken açık olarak tespit ettik. Zaten, yayınlanmış belgelerde zikredilen bazı belgeler için, dipnotlarında "yayımlanmamıştır" ("not printed") ibaresi kullanılmaktadır. Mamafih, yayınlanan belgelerin de, yakın tarihe geniş bir ışık tuttuğu da gerçektir. Sayın Sonyel'in eserinde de bu açıkça görülmektedir.

Başlığını, *Kıbrıs, Bir Cumhuriyet'in Yıkılışı* diye tercüme edebileceğimiz *Cyprus, The Destruction of a Republic*, adından da anlaşılacağı üzere, 1959 Züriç ve Londra Anlaşmaları ve 1960 Anayasası ile kurulan *Kıbrıs Cumhuriyeti*'nin, Makarios liderliğinde Kıbrıs Rumlarının ve onlara destek veren İngiltere'nin ve şaşkın bir Amerikan politikasının beceriksizliği sayesinde nasıl ortadan kaldırıldığını ortaya koyma amacını gütmektedir. Dolayısıyla, eserin adının da gösterdiği gibi, eser bir bakıma bir "İthamname" dir. Belgeler ışığında ve tarih huzurunda suçluları ve kusurları teşhir etmektedir. Yalnız, bu bizim yorumumuzdur. Yazarın kendi yorumlarında, bu derece kesin bir "ithamname" niteliğine sahip olduğunu söylemek biraz zordur. Bizim kanımızca, yazar, daha ziyade, objektif ve soğukkanlı bir tarihçi gibi davranmayı tercih etmiş görünüyor. Belgelerin ortaya çıkardığı gerçekleri ve bu gerçekler içinde rol almış olan suçlu ve kusurluları "teşhir" ederek, değerlendirmeyi, iyi niyetli ve dürüst okuyucuya bırakmıştır. "Etkileyici bir izlenim" verme bakımından, bu da yararlı bir metod olarak düşünülebilir.

Belirtmemiz gereken ikinci bir husus ise, eserde belirtilen, 1960-1965 arası gelişmelerine ait ana çizgi, konuyu bilenler bakımından bir yenilik teşkil etmemektedir. Fakat eserin, bildiklerimize getirdiği yenilik ve esash katkı, gelişmelerin iç yüzüne ve ayrıntulara ait verdiği bilgilerdir. Şüphesiz bu bilgiler, İngiliz belgelerinin yansıttığı bilgiler olduğu için, esas itibarıyla İngiltere'nin Kıbrıs politikası bakımından aydınlanmış olmaktadır.

Bu ana özellikleri taşıyan eser 5 bölümden meydana geliyor. 1-12. sayfalarda yer alan Birinci Bölüm, 1960 öncesine ait bazı özet tarihi bilgiler vermektedir. Bu arada yazar, Yunanistan'ın, Kıbrıs üzerinde hiçbir tarihi hakkı olmadığına ve Bizans döneminde her ikisinin de Bizans toprağı olmasının dışında, bütünü tarihi boyunca Kıbrıs'ın hiçbir zaman Yunanistan'la birleşmemiş olduğuna, *enosis* tahrikçilerinin hiçbir zaman aldırılmamış olduğunu vurgulamaktadır (p.4).

13-30. sayfalarda yer alan ve *Cumhuriyet'in İlk Yılları, 1960-1962* adlı İkinci Bölümde yazar, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş gelişmelerine ait bilgi vermektedir. İlgi çeken nokta, burada 1960 Kıbrıs Anayasası'nın hazırlık müzakere ve çalışmalarına yazarın hiç değinmemiş olmasıdır. Bunun dışında, bu bölümde, esas itibarıyla, Makarios'un komünistlerle ve Komünist AKEL Partisi ile yapmış olduğu yakın işbirliği hakkındaki bilgiler yer almaktadır.

31-61. sayfalarda yer alan ve *Sonun Başlangıcı, 1963* başlığını taşıyan Üçüncü Bölümde, ayrı belediyeler konusunda Makarios ve Rumların çıkardığı güçlükler ile, bu konuda oynamak

istenen oyunlar ve Makarios'un, Türk toplumunu birçok haklarından yoksun bırakmak için, 1960 Anayasası'nı değiştirmek istemesinden doğan 1963 Aralık krizine varan gelişmeler belirtilmektedir.

Burada dikkati çeken en önemli nokta, Makarios'un, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nı Türklerin aleyhine olarak değiştirmek istemesine, İngiltere'nin karşı çıkmamış ve hatta destekleyici bir tutum almış olmasıdır. Kıbrıs'taki İngiliz Yüksek Komiser Vekili, Aralık 1962'de Londra'ya gönderdiği telgrafında, "*Başpiskopos, ayrı belediyelerin işleyemeyeceğini söylerken, bir kere daha Anayasa'ya aykırı hareket etmektedir.*" derken, Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkili de, yine ayrı belediyeler konusunda, "*Şüphesiz Türkler hukuken bu konuda çok kuvvetlidirler*" (p.32) yorumunu yapıyordu. Lâkin, İngiltere'nin Kıbrıs Komiseri Arthur Clark, bu konuda Makarios ile tam bir işbirliği içindeydi. Arthur Clark, Makarios'un yakın dostu ve onun sırdaşydı. Makarios birçok konuda Clark'a danışıyordu. Nitekim, 1963 Kasımında Dr. Fazıl Küçük'e verilen ve Anayasa'nın 13 maddesinde değişikliği öngören teklifler, Makarios ve Clark tarafından birlikte hazırlanmıştı (Bak. p.47-51).

Makarios, sadece anayasa değişikliği değil, Türkiye'ye müdahale hakkı veren Garanti Antlaşması'nı da feshetmek istiyordu. Bu ise İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nı endişeye sevkettiğinden, Bakanlık bir açıklama ile Hükümetin tutumunu belirtmek istediğinde, karşısında Sömürgeler Bakanlığı'nı bulmuş ve Sömürgeler Bakanlığı böyle bir açıklamayı önlemiştir (p.44). Bundan daha da önemlisi, Mayıs 1963'ten itibaren Kıbrıs Hükümeti ile İngiltere arasında Anayasa değişikliği ve Garanti Antlaşması'nın kaldırılması hususunda müzakereler bile başlamıştı (p. 40-41). O kadar ki, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi, Londra'ya Kıbrıs Rum planlarına İngiltere Hükümeti'nin sürüklenmiş olmasından duyduğu endişeyi belirtiyordu.

Bu bölümün 52-61. sayfalarında, "Kanlı Noel" denen, 21 Aralık 1963 olaylarına, yani Rumların Türkleri katletme teşebbüslerinden doğan krize ait gelişmeler incelenmektedir. Bu olayların arkasından Makarios, 31 Aralık 1963'te Kıbrıs Anlaşmaları'nı feshettiğini ilân etmiştir.

Eserin, *Savaşın Eşiğinde, 1964* başlıklı Dördüncü Bölümü, 60-117. sayfalarda yer almaktadır. Bu bölümün ve bilindiği gibi, 1964 yılının özelliği, 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nin en gergin yılı olmasıdır. Rumların Türklere yönelik saldırılarının her gün biraz daha artması, Türkiye'yi zaman zaman Kıbrıs'a askeri müdahale alternatifi ile karşı karşıya getirmiş, bu da bir yandan Kıbrıs Krizi'ni şiddetlendirirken, bir yandan da Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. O kadar ki, Temmuz 1964 sonunda Rumların Mansura ve Erenköy bölgesinde Türklere karşı bir katliâma kalkışmaları üzerine Türk jetleri Rum mevzilerini ağır bir şekilde bombardıman etmişlerdir.

Bu arada, Türkiye'nin 5 Haziran'da Kıbrıs'a asker çıkarma kararı üzerine, Amerika Cumhurbaşkanı Johnson'un mektubu, Kıbrıs gelişmelerinin içine bomba gibi düşmüştür. Yazar, bu konu üzerinde pek durmamıştır (Bak.p.97).

Fakat, 1964 yılı gelişmelerinin en önemli yanı, gerek İngiltere'nin, gerek Amerika'nın, *enosis* tezini resmen benimsemeleridir.

Güvenlik Konseyi 4 Mart 1964'te, Kıbrıs'a bir B.M. Barış Gücü gönderme kararı aldı. Bu güç bugüne kadar Kıbrıs'ta görev yapmaktadır. Fakat, bundan daha önemlisi, Makarios'un bütün Kıbrıs Anlaşmaları'nı feshetmesine, yani Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran belgeleri reddederek bu Cumhuriyet'i ortadan kaldırmasına ve Türklerin bu Cumhuriyet ile ilgilerinin fiilen kesilmesi dolayısıyla Cumhuriyet'in bu bakımdan da yok olmasına rağmen, Güvenlik Konseyi'nin, fiili Rum hükümetini *Egemen Kıbrıs Cumhuriyeti* diye adlandırması ve buna dayanan Makarios'un da, Türkiye'nin "müdahale hakkı"nın kalmadığını ileri sürmesiydi.

Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 kararı üzerine İngiltere ve Amerika, Rumların "savaşı kazandıklarına" inanarak *enosis* görüşünü benimsediler. Amerikan Dışişleri Bakan yardımcılardan biri, 31 Mart'ta, Vaşington'daki İngiliz Büyükelçisine, *enosis*'in gittikçe belirgin bir *çözüm* haline geldiğini, Kıbrıs Türklerinin, Yunanistan'daki Türk azınlığı gibi, ayrıcalıksız bir azınlık olarak Rumların içine karışma veya Türkiye'ye göç etme şıklarından birini seçmekten başka çareleri kalmadığını söylüyordu (p.88). Lefkoşe, Atina ve Ankara'daki Amerikan büyükelçilikleri de *enosis*'in tek pratik çözüm olduğunu telkin etmekteydiler (p.89). Amerikalılara göre, *enosis* kötü çözümlerin en iyisiydi (p.89).

İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan Lord Carrington, 8 Mayıs'ta Norveç Büyükelçisine, *enosis*'i desteklediğini söylüyor ve şöyle bir formül üzerinde duruyordu: Kıbrıs Yunanistan'a verilmelidir ve Türkiye'ye göç etmek isteyen Türklere İngiltere ve Amerika yardım etmelidir. Kıbrıs'a karşılık Yunanistan da, Türkiye'ye büyük bir ada veya Türk kıyılarına yakın adaları veya Batı Trakya'nın bir kısmını vermeliydi (p.91-92).

Bu arada, Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 kararıyla arabulucu tayin edilen Galo Plaza da, çözümün *enosis*'te olduğunu söylüyordu (p.99).

Bu gelişmeler üzerine Makarios adada yoğun bir *enosis* kampanyasına girişirken, 20 Ağustos'ta toplanan Yunanistan Kraliyet Konseyi, bir *olup-bitti* ile *enosis*'i gerçekleştirme kararı aldı (p.107). Bunun için de, Kıbrıs'ta, nisbi temsil esası üzerinden bir seçim yapılarak, yeni Meclis, *enosis* kararı alacak ve Yunan parlamentosu da bu kararı onaylayacaktı.

Eserin, 118-160. sayfaları, Beşinci Bölüm olarak *Gizli Diplomasi, 1965* başlığını taşımaktadır. Bu bölümdeki açıklamalar Türkiye ile ilgili bulunmaktadır. Çünkü, yukarıda belirttiğimiz gibi, 1964 yılında artık *enosis*, çözümün temel ilkesi olarak kabul edilmiş bulunmaktaydı. Eserde açık olarak belirtilmemekle beraber, 1965 Mayıs'ında Londra'da yapılan NATO Bakanlar Konseyi'nde bir Türk-Yunan diyalogu esası kabul edilmiş ve hemen arkasından, Ankara'da Türk-Yunan müzakereleri başlamıştır. Eserde belirgin olarak belirtilmemekle beraber, bu müzakerelerde Türkiye *enosis* ilkesini kabul etmiş, fakat müzakereler Türkiye'ye *enosis* karşılığında verilecek toprak tavizi üzerinde yoğunlaşmıştır. Eserde, Ankara'daki Türk-Yunan müzakereleri konusunda hemen hemen hiç bilgi verilmemiştir. İngiltere'nin, bu müzakerelerin içeriğinden haberdar olmaması mümkün olmadığına göre, bu konudaki İngiliz belgelerinin, yani "hassas" belgelerin yayınlanıp yayınlanmadığı sorusu akla gelmektedir.

Şu kadarını da belirtelim ki, *enosis*'e karşılık Türkiye'ye verilecek taviz konusu, İngiltere ve Amerika arasında da konuşulmuştur. Çeşitli tavizler söz konusu olmuştur ki, bunları, özet olarak

ve eserden naklen şöyle özetleyebiliriz: *enosis*'e karşılık adadaki İngiliz üslerinden birisinin Türkiye'ye verilmesi, Acheson planında olduğu gibi, Türkiye'ye Kıbrıs'tan bir kısım toprak verilmesi, Meis dahil Ege adalarından bazılarının verilmesi, Türk-Yunan kara sınırlarında 100 Km²lik bir tashih yapılması, Trakya'dan Türkiye'ye bir kısım veya geniş bir toprak parçasının verilmesi. Türkiye'nin, *telâfili enosis*, (compensated enosis) denilen bu müzakerelerden hiçbir sonuç elde edemediği görülmüştür. Çünkü, gerek Makarios, gerek Yunanistan, Kıbrıs'ı çok *ucuza* satın almak istemişler ve Türkiye'nin gerek Türk toplumunun ve gerek stratejik ve savunma bakımından güvenlik endişesini kabul etmek istememişlerdir. Aynı şey, Kıbrıs Rumu'nu destekleyen İngiltere için değil, Amerika için de söz konusu olmuştur.

Eylül 1965 ayı geldiğinde, Türk-Yunan diyalogu tam bir fiyasko idi.

Ayrıca, 1965 yılı da Türkiye için büyük bir hüsrarla kapanıyordu. Zira, B.M.Genel Kurulu, 18 Aralık 1965 günü aldığı 2077 sayılı kararda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin B.M.'in eşit bir üyesi olarak tüm egemenlik ve tam bağımsızlığa hakkı olduğu belirtiliyor ve bütün üye devletlerden, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik, birlik (unity), bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeleri ve her türlü müdahaleden kaçınmaları isteniyordu (p.156).

Bu kararın dahi, Türkiye açısından tam bir hezimet ve Makarios ve Kıbrıs Rumları için tam bir zafer olduğuna hiç şüphe yoktu. Bu karara Amerika aleyhte oy verirken, İngiltere çekimser kalıyordu. Böylece İngiltere, bağımsız ve iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yıkılmasında ve Kıbrıs'taki üslerinin korunmasında büyük başarı sağlamış olmaktaydı. Kısacası, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yıkılmasında Makarios ve İngiltere başrolü oynamışlardı. Fakat yazarın, İngiliz belgelerinin açık gösterilerine rağmen, İngiltere'nin bu konudaki sorumluluğunu yeteri kadar vurgulayamadığı inancındayız.

Bununla beraber, eserin, Kıbrıs sorununun tarihine, çok değerli ve belgesel bir katkı olduğuna şüphe yoktur. İlgile okunacak bir inceleme ve bir eserdir.

FAHİR ARMAOĞLU

